

Kiss Zoltán PhD-hallgató,
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Nemzetközi Magánjogi Tanszék

Nótári Tamás: A jognak asztalánál... 1111 jogi regula és szentencia latinul és magyarul¹

A római jog és a latin nyelv kapcsolata a századok során egy speciális jogi nyelvezetet teremtett, melynek megismerése, oktatása és tanulmányozása a jogászság elemi feladatai közé tartozik. A római jog továbbélésének köszönhetően ez a speciális jogi nyelvezet a mai jogrendszereknek is meghatározó sarkköve lett, és kimeríthetetlen forrást biztosít az ezt kutatóknak.

Nótári Tamás, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római Jogi Tanszéke docensének „*A jognak asztalánál... 1111 jogi regula és szentencia latinul és magyarul*” címmel 2008-ban jelent meg legújabb könyve a Magyar Közlöny- Lap és Könyvkiadó gondozásában. A jog területén hiánypótló mű született, amely eredeti latin nyelven és magyarul tartalmaz jogi szentenciákat és regulákat. A gyűjteménnyel a szerző célja, hogy a jogi karok római jog- és latinoktatásához nyújtandó hozzájárulás mellett a szélesebb körű jogi ismeretterjesztésnek is megfelelő alapot biztosítson. A szerző az előszóban ekképpen fejt ki – némi iróniától sem mentesen – gondolatait: „*A jogi műveltség mindmáig megköveteli a latin regulák és szentenciák használatát: frappáns rövidséggel fejezhetjük ki az egyébként csak hosszadalmasan körülírható tartalmakat, tekintélyt kölcsönözhetünk véleményünknek, megtakaríthatjuk az indokolás olykor feleslegesnek látszó fáradságát, megkísérelhetjük legyűrni a normapozitivizmus lernai hydráját... A jogi álműveltség mindmáig megköveteli a latin regulák és szentenciák használatát: elkápráztathatjuk a bennünket hallgató laikust – vagy szellemi szegény collegát –, néhány szentenciát jól-rosszul idézve, többé-kevésbé adekvát helyen felhasználva jó ideig ellavírozhatunk az értelem Skyllája és a tudás Kharybdise között...*”

¹ Nótári Tamás: *A jognak asztalánál... 1111 jogi regula és szentencia latinul és magyarul*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 291 oldal

A római jog és az európai jogász műveltség mindmáig megköveteli a latin regulák és szentenciák használatát, melyekkel frappánsan fejezhetőek ki az egyébként hosszadalmasan körülírható tartalmak, emellett pedig megállapítható, hogy alapvetően a jogi jellegű gondolkodásmód és nyelvhasználat alapkövei. A latin nyelv nélkülözhetetlen jellege egyértelmű a római jog vizsgálata során, de megkerülhetetlen a modern jogrendszerek terminológiájának elsajátításakor is. A *sententia*, a *maxima*, a *regula*, az *adagium* a *proverbium*, eredetileg egymástól jól elhatárolható műfajokként éltek, ma azonban ezeket az ember okulását szolgáló, általában rövid, az ellenpontozást kedvelő mondatként használjuk. A kötetbe felvett 1111 jogi szentencia, proverbium, illetve regula több jogág figyelembe vételével és történeti korokon átívelő igénnyel került összeválogatásra.

A római jogtudós, Paulus szerint „*Non ex regula ius sumatur, sed ex iure, quod est, regula fiat*”, vagyis: „nem a regulából ered a jog, hanem a fennálló jogszabályból lesz a regula”.² Amint ebből kitűnik, a klasszikus kor római jogtudósai, akik a jogot alapvetően eseti döntések összességének tartották, csak szubszidiárius jelleggel alkalmazták a jogi regulákat. Az első regulaszerű megfogalmazások Cato nevéhez kötődnek, ezek közül a legismertebb az ún. *regula Catoniana*, amely a jogügylet érvényességéről, pontosabban az érvénytelen végrendelet utólagos érvényessé válásának kizártságáról szól.³ A kazuisztikus római jogot először Marcus Tullius Cicero próbálta meg rendszerbe foglalni, ám ezzel foglalkozó munkája már elveszett, így csak a címét ismerjük: *De iure civili in artem redigendo*.⁴ A nagyobb regulagyűjtemények a posztklasszikus és a jusztiniánuszi korban jöttek létre, mivel ekkor szükségessé vált, hogy a császári hivatalnokapparátus a jogot egyszerű, közérthetően idézhető formában tekinthesse át. Így vette kezdetét a jogi maximák megfogalmazása, majd az 533-ban született jusztiniánuszi *Digestában* a jogi regulák, szentenciák, maximák a mű végén kerültek összefoglalásra.⁵

Nótári gyűjteménye 200 oldalon keresztül ismerteti meg az olvasót a szentenciákkal, melyek a latin alfabetikus sorrendet követik a forrás, illetve a szerző feltüntetésével. Az 1111 regula és szentencia áttekintését, illetve a könyv használatát nagyban megkönnyíti a részletes tárgymutató, amely az adásvételtől kezdve a zálogjoggal bezárólag közel száznegyven

² D. 50, 17, 1. Vö. Nótári: *A jognak asztalánál...* 120.

³ „*Quod ab initio vitiosum est, non potest tractu temporis convallescere.*” („Ami kezdettől fogva érvénytelen, az időmúlás következtében nem válhat érvényessé.”) Vö. Nótári: *A jognak asztalánál...* 159.

⁴ Vö. Nótári T.: *Jog, vallás és retorika*. Budapest 2008. 200. skk. Cicero és a jogtudomány kapcsolatához egyébként lásd Nótári T.: *Cicero, Négy védőbeszéd*. Szeged 2004; *Law, Religion and Rhetoric in Cicero's Pro Murena*. Passau 2008; *Jogtudomány és retorika - Cicero pro Murena 26*. Jogtudományi Közlöny 56. 2001/12. 470-483; *Studiorum atque artium contentio (Cic. Mur. 22-30)*. Aetas 1999/1-2. 224-243.

⁵ Pokol B.: *A jog absztrahálódásának formái – regulák, maximák, jogelvek, jogdogmatikai fogalmak és alapjogok*. Jogelméleti Szemle 2008/3.

címszót tartalmaz. Ezt követően kilenc rövid tanulmánnyal folytatódik a kötet, melyek a regulák és szentenciák történetiségéhez adnak bővebb kitekintést néhány példa tükrében.

A szerző a „*Dogmatika kontra topika*”⁶ című rövid esszéjében a jogértelmezés során nehezen alábecsülendő joglogikai maximák és a jogi topika kérdésköréről értekezik. A joglogikai maximák segítségével történő interpretáció különféle, eredetüket tekintve legtöbbször a római jog klasszikus korszakára visszamenő alapelvek segítségével történik, amelyek az ellentétes értelmű rendelkezések közti eligazodást, és az adott szabályok értelmének feltárását segítik.⁷ Arisztotelész miután kidolgozta az apoditikus következtetés logikai rendszerét, visszanyúlt a szofisták módszeréhez, a dialektikához, a csupán a valószínű premisszákon nyugvó érveléshez, vagyis a topikához, amit másodlagos érvelési módként emelt be a logikába. A topika, vagyis a Cicero révén általánosan elterjedt érvtalálás művészete, az *ars inveniendi* a középkor végéig a jogi műveltség része volt. Theodor Viehweg a merev jogdogmatikai gondolkodás ellen intézett támadást a jogi topika újjáélesztésével a XX. században. Canaris ellenben a rendszerezett jogdogmatikai elvek hézagai között találja meg a topikai gondolkodás helyét a jog szerkezetében.

A „*Summum ius summa iniuria*”⁸ című írásában Nótári először Terentius *Heautontimorumenos* című komédiáját vizsgálja, ahol először találkozni a '*summum ius summa iniuria*' gondolatával. A proverbium azonban a Cicero⁹ által a *De Officiis*ben¹⁰ megfogalmazott formában vált ismertté „*Existunt saepe iniuriae calumnia quadam et nimis callida, sed malitiosa iuris interpretatione. Ex quis illud 'summum ius summa iniuria' factum est iam tritum sermone proverbium.*” Nem maga a *ius* tehát az *iniuria*, hanem a látszólag jogos igény rosszhiszemű érvényesítése, azon eset, amikor a jogérvényesítés címe alatt jogtalanságot követnek el.¹¹

Ugyanezt a proverbiumot vizsgálja a „*Summum ius summa iniuria Rotterdami Erasmusnál*”¹², melyben ennek továbbéléséről ír a szerző a humanista Rotterdami Erasmus *Adagia* című művének közvetítése alapján. A '*summum ius summa iniuria*' proverbium felhasználásának és magyarázatának vizsgálata Rotterdami Erasmusnál nem annyira az

⁶ Nótári: *A jognak asztalánál...* 215-219.

⁷ Zlinszky J.: *Ius publicum*. Budapest 1994. 77. skk; Pokol B.: *Jogelmélet*. Budapest 2005. 150. skk.

⁸ Nótári: *A jognak asztalánál...* 220-231.

⁹ Hamza G.: *Cicero és a jogtudomány kapcsolatának kérdései*. In: *Jogtörténeti Tanulmányok V*. Budapest 1983. 59. skk.

¹⁰ Cic. off. I, 33.

¹¹ Ehhez bővebben lásd Nótári T.: *Summum ius summa iniuria*. *Magyar Jog* 2004. 7. 385-393; *Megjegyzések egy jogértelmezési maxima történeti háttéréhez*. *Jogtudományi Közöny* 2004. 7-8. 221-229; *Summum ius summa iniuria – Comments on the Historical Background of a Legal Maxim of Interpretation*. *Acta Iuridica Hungarica* 45. 2004. 301-321.

¹² Nótári: *A jognak asztalánál...* 232-238.

erasmusi értelmezés történeti vagy dogmatikai mélységei miatt, hanem e nagy humanista tekintélyéből táplálkozó, nehezen alábecsülhető, évszázadokon átívelő továbbhatása miatt látszik indokoltnak.

„Az *Interpretatio fogramla*”¹³ című munkában Nótári az *interpretatio* kifejezés eredetét és jelentését mutatja be, és ezt megvilágítandó szöveghelyeket vizsgál meg annak érdekében, hogy látható legyen, milyen kontextusba szerepel az *interpretes* és az *interpretari* fogalom Plautusnál, és az archaikus római irodalom egyéb, jórészt csak töredékesen hagyományozott szerzőinél. Amint láthatjuk Plautus kétféle konnotációval használja az *interpretes* és az *interpretari* kifejezéseket, egyfelől azok eredeti, közvetítést jelentő, átvittebb és közvetettebb értelmében, ez utóbbi jelentés pedig számos ponton egyfajta irracionális, a *religio* szférájába tartozó tevékenységet is magában foglal.

A következő tanulmány a „*Ius est ars boni et aequi*”¹⁴ – azaz “a jog a jó és a méltányos művészete” – vizsgálja az *aequitas*, melyet a jogászoknak szem előtt kell tartaniuk tevékenységük gyakorlása során. Celsus híressé vált ‘*ius est ars boni et aequi*’ kijelentése a iustinianusi *Digesta*¹⁵ nyitó gondolataként szerepel, miszerint aki a joggal kíván foglalkozni, először tudnia kell, hogy honnan származik a jog kifejezés; a jog ugyanis az igazságosságról (*iustitia*) kapta a nevét, hiszen a jog a jó és a méltányos művészete. Ulpianus a gondolatot továbbfűzve megállapítja, hogy a jogászoknak szinte papi hivatásként kell foglalkozásukat űzniük, hiszen az igazságot kell tisztelniük, a jó és a méltányos ismeretét terjeszteni, a jogost a jogtalantól, a megengedettet a tilostól elválasztva.¹⁶

A „*Venire contra factum proprium*”¹⁷ vagyis a „saját cselekményünkkel ellentétesen eljárni” fordulat, amelyet a jogi köztudat igen szívesen ruház fel általános értelemmel, igen hosszadalmas és ellentmondásoktól sem mentes utat járt be, amíg a ma ismert formáját elnyerte. Ebben a formában, illetve értelemben ugyanis semmilyen törvényben vagy bírói ítéletben nem találhatjuk meg, s azt sem állíthatjuk, hogy szokásjogi úton került volna be az állandóan visszatérő jogi toposzok közé.¹⁸ Első alkalommal hasonló jellegű megfogalmazással találkozhatunk egy Ulpianusnak tulajdonított töredékben, amely a következő tényállást taglalja: egy, az apai hatalom alól *emancipatio*val hivatalosan ugyan el nem bocsátott, ám önálló életvitelt folytató *filia familias* végrendeletet készített, mintha *mater*

¹³ Nótári: *A jognak asztalánál...* 239-250.

¹⁴ Nótári: *A jognak asztalánál...* 251-263.

¹⁵ Ehhez lásd Hamza G.: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján.* Budapest 2002.

¹⁶ Ulp. D. 1, 1, 1.

¹⁷ Nótári: *A jognak asztalánál...* 264-267.

¹⁸ D. Liebs: *Rhythmische Rechtssätze.* JZ 1981. 160.

familiasi státuszban élne – ám hatalom alatt állóként természetesen nem végrendelkezhetett volna érvényesen. Okfejtése nem teljességgel meggyőző, gyakorlati alkalmazhatósága pedig kétséges, mindennek ellenére a „*Venire contra factum proprium*” szentenciaszerű fordulat máig a jogi köztudat része maradt.

A soron következő „*Büntetőjogi jellegű regulák a római jogban*”¹⁹ című írásban a szerző a büntető igazságszolgáltatásban gyökeret vert elveket, regulákat vizsgálja. Ezek elemzése során a szerző természetesen figyelembe veszi, hogy a büntetőjog a római jogban nem képezett önálló jogágot, hanem a tényállások egyik része (*delicta*) a magánjog, másik része (*crimina*) a közjog területére tartozott, s ennek megfelelően alakultak a hozzájuk kapcsolódó eljárási kérdések is.

A szerző az „*Ubi tu Gaius, ego Gaia*”²⁰ című tanulmányban a római házasság megkötésének fontos mozzanatát veszi górcső alá. A házassági szertartás során jövődől otthonukba érvén a vőlegény megkérdezte a menyasszonytól: „*Quaenam vocaris?*”, amire menyasszony az „*Ubi tu Gaius, ego Gaia*” választ adta, amellyel a környezetük számára is expressis verbis tanúsították házassági szándékukat.²¹ Az „*Ubi tu Gaius, ego Gaia*” mozzanatot, illetve az ebből levezetett téves konklúziót – miszerint minden menyasszonyt Gaiának kellett volna nevezni a szertartás során használja fel Cicero a *Pro Murenában* arra, hogy az archaikus jog formáságainak visszas voltát kigúnyolja.²²

Nótári a „*Magnum numen idem sentientis senatus*”²³ címmű esszével zárja kötetét. A numen kifejezés az istenekkel, a senatusszal, a római néppel, valamint átvitt értelemben az emberi elmével kapcsolatban mint önmagában ugyan emberfeletti, ám legtöbbször mégis valamely személyhez kapcsolódó erő kerül említésre. A numen szó legkorábbi előfordulását Acciusnál láthatjuk, utóbb a deus és divus szavak genitivusai mellett egy meghatározott istenre, így például Ceresre vagy Jupiterre vonatkoztatva, valamint a divinum melléknévvel jelzői összetételben.²⁴

¹⁹ Nótári: *A jognak asztalánál...* 268-278.

²⁰ Nótári: *A jognak asztalánál...* 279-283.

²¹ Plut. *Quaest.* 30; Quint. *inst.* 1, 7, 28.

²² Cic. *Mur.* 27. Ehhez bővebben lásd Nótári T.: *De matrimonio cum manu*. Jogtörténeti Szemle 2005. 2. 52-65; *The Function of the Flamen Dialis in the Marriage Ceremony*. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Iuridica 2004. 157-165; *Remarks on Roman Marriage and Divorce*. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Iuridica 48. 2008. 319-340; *Minden menyasszonyt Gaiának hívtak? Adalék a római házassági szertartás egy eleméhez*. Jogelméleti Szemle 2007/1.

²³ Nótári: *A jognak asztalánál...* 284-291.

²⁴ Vö. Nótári T.: *Numen és numinozítás – a római tekintélyfogalom vallási gyökerei*. Aetas 2003/4. 33-54; *On Some Aspects of the Roman Concept of Authority*. Acta Juridica Hungarica 2005/1-2. 95-114; *Studia Iuridico-philologica I. Studies in Classical and Medieval Philology and Legal History*. Hungarian Polis Studies 14.

Konklúzióként megállapíthatjuk, hogy a csokorba gyűjtött és forráshellyel megjelölt regulák és szentenciák ezen hiánypótló gyűjteménye méltó eredménye a szerző kutatómunkájának. A kötet minden érdeklődő számára értékes kézikönyvként, illetve forrásgyűjteményként szolgálhat. Emellett kiemelendő, hogy a kötet elegáns kivitele méltó tükröződése a benne foglaltaknak.